

ARISQVE REPONIMVS IGNEM *

DE

CONSTANT GEORGESCU

De-abia ieşise de sub tipar (1957) primul din cele două volume ale ediţiei menandreice pe care A. Koerte o voia definitivă şi, mai ales, integrală, când o descoperire nesperată deschidea adevărata serie de surprize filologice cvasi-revoluţionare, dintre cele mai pline de consecinţe pentru progresul disciplinelor clasice, al editării textelor în general şi al celor papirologice în special, permiţând repunerea în drepturi a unui mare autor. Ediţiile princeps ale noului Menandru s-au succedat cu repeziciune: *Dyscolos* (1958, V. Martin), *Sicyonius* (1963, A. Blanchard-A. Bataille), *Misumenos* (1965, E. G. Turner), *Aspis* (1969, R. Kasser-C. Austin), *Samia* (1969, R. Kasser-C. Austin), atrăgând automat, după fiecare, valuri de articole, studii conjecturale şi exegetice, puneri la punct, teze de doctorat, în sfârşit mereu alte ediţii, înclt astăzi, la numai un deceniu de la această dată, bibliografia problemei apare din ce în ce mai greu de cuprins. Şi nu este totul: noi fragmente se descoperă şi se publică, altele îşi anunţă apariţia (fragmente necunoscute din *Dyscolos*, *Perinthia*, *Samia*, fragmente importante din Δις ἑξαπατών, piesă de tinereţe, primul original menandreic sigur pentru o piesă plautină, *Bacchides*, cf. J.-M. Jacques, *Ménandre inédit: la Double fourberie et la Samienne*, Bull. Ass. G. Budé, nr. 2—3, 1968, p. 213—239; *Carchedonios*, *Perikeiromene* şi (?) *Phasma*; astăzi patrimoniul menandreic însumează peste treizeci de papiri, cf. lista lui A. Pack, *The Greek and Latin literary texts from Greco-Roman Egypt*², Michigan Univ. Press, 1965, n. 1297—1324, apud Jacques, *art. cit.*, p. 217). O privire asupra bibliografiei, de proporţii impresionante, referitoare la *Dyscolos* numai plină în 1963—şi nu exhaustiv (Giuseppina Barabino în *Menandrea*, Genova, 1960, p. 203—219 şi *Lanz Satara. Miscellanea philologica Nicolao Terzaghi oblata*, Genova, 1963, p. 37—53, total cca. 40 pagini), ne poate da o idee despre vastitatea cimpului de investigaţie.

Colin Austin este o personalitate bine cunoscută prin contribuţiile sale în domeniul textului menandreic. În afară de colaborarea, deja menţionată, cu R. Kasser în editarea pieselor *Aspis* şi *Samia*, el a dat un ajutor important lui R. Kassel în editarea comediei *Sicyonius* (1965) şi lui R. Roca Puig în editarea fragmentelor din *Samia* de pe papyrusul Barcinoniensis (1967). Este iminentă, de asemeni, publicarea, prin grija sa, a corpusului *Comicorum graecorum fragmenta in papyris reperta* (Berlin, Walter de Gruyter). Prin această din urmă lucrare, Colin

* Menandri *Aspis et Samia* I textus (cum apparatu critico) et indices edidit Colinus Austin (Kleine Texte für Vorlesungen u. Übungen, 188 a), Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1969, VIII + 105 p.

Austin se numără printre cei care, ca D. Del Corno, autorul uneia din rarele ediții complete a lui Menandru (*Menandro. Le commedie*. Ediz. critica e traduzione, vol. I, Milano, 1966, sau E. G. Turner (*Greek Papyri. An Introduction*, Toronto, 1968), vor binemerita în mod special de la papirologie și clasicism. Iar acum, vine să completeze substanțial imaginea noastră despre Menandru cu *Aspis* (544 versuri + 5 mici fragmente) și *Samia* (737 versuri + 1 fragment de un vers)*, celelalte două comedii din papirusul Bodmerian (una din ele fiind *Dyscolos*).

Din *Aspis* erau cunoscute pînă acum 87 versuri (păstrate în Folium Florentinum) iar din *Samia* 371 versuri (în Codex Cairensis). Mai de mult, pentru *Aspis*, se cunoștea așa-numita „Comoedia Florentina” (F la Austin; ed. princeps Vitelli — Wilamowitz, 1913). Aceasta s-a bucurat de mai multe ediții, dintre care Austin menționează la sigle numai pe cele mai importante: v. Leeuwen³ (Leiden, 1919), Jensen (Berlin, 1929), A. Koerte³ (Leipzig, 1938), D. L. Page (*Greek Literary Papyri* I, 1942). Recent a fost editat P. Colon. 904 (C la Austin, aparținînd aceluiași codice ca și B) de către R. Merkelbach (*Zeitschr. f. Pap. u. Epigr.* I 1967/103) iar partea din papirusul Bodmer care cuprinde *Aspis* (B la Austin) a fost publicată de R. Kasser (în colaborare cu Austin, Bibl. Bodmeriana, Cologny-Genève, 1969). Ediția princeps a ceea ce era cunoscut anterior din *Samia*, și anume P. Cair. (C la Austin), poate fi socotită cea a lui Lefebvre (și M. Croiset, Cairo, 1907; id., cu planșe fotografice, Cairo, 1911). Alte ediții proeminente menționate la sigle de Austin sînt: a) critice: Sudhaus² (Bonn, 1914), Jensen (Berlin, 1929), Koerte³ (Leipzig, 1938); b) exegetice: E. Capps (Boston, 1910), v. Leeuwen³ (Leiden, 1919), iar mai nouă aceea a elevei lui T.B.L. Webster, Christina Dedoussi (Atena, 1965, VII+113 p.), prezentată de Austin (*Gnomon* 39, 1967, 122—127) și recenzată printre alții de R. Flacelière (*RÉG* LXXIX, 1966, p. 536) și W. G. Arnott (*Amabilis orsa Menandri*, *The Class. Rev.* XVII, 1967, p. 15—17), valoroasă—deși marginindu-se la textul fragmentelor din P. Cair. — prin: fotografia mozaicului din Mytilene care confirmă definitiv titlul piesei: ΣΑΜΙΑΣ Μ(έρος) Γ (= actul III, v. 154 și urm.), comentariul amplu care precede textul (peste 70 pagini), introducerea, importante note lexicografice, cîteva propuneri de reconstrucții riguroase a unor pasaje mutilate și observații privitoare la acțiune ce s-au dovedit juste (Moschion este într-adevăr fiul adoptiv al lui Demeas). R. Roca Puig împreună cu Austin au editat nu de mult P. Barc. 45 (B* la Austin, din același codice cu B) în *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 32 (1967—1968, p. 5—13). Prima editare a papirusului Bodmer XXV (principală sursă a lui Austin, care îl notează cu B) se datorează lui R. Kasser (Bibl. Bodmeriana, Cologny-Genève, 1969). În fine, un mic fragment de P. Oxy. ined. (O la Austin) va fi editat de E. G. Turner.

Pe lângă edițiile de mai sus, în vederea alcătuirii indicelui de emendatori, Austin a recitat tot ce s-a scris din 1907, utilizînd și listele care se găsesc la Jensen (Berlin, 1929) și Del Corno (Milano, 1966); deși cu unele rezerve, a fructificat și apograful clandestin (Apogr. la Austin), editat de J.-M. Jacques („Ménandre inédit”. *Bull. Ass. G. Budé*, 1968, p. 213—239) precum și fotografiile papirilor Barcinoniensis și Cairensis, puse la dispoziție prin bunăvoința lui Jacques și respectiv a lui F. H. Sandbach. Colaborarea *de facto* se întinde de la însuși Martin Bodmer și custodele bibliotecii acestuia, Odila Bongard, la Rodolphe Kasser din Geneva și R. Kassel din Berlin, Lloyd-Jones, Page și Sandbach, care au citit și recitat prima formă, dînd sugestii, prevenind erori, avansînd propuneri de îndreptare (Introd., p. VIII).

După cum se declară în prefață (p. VI), unde se face și o justificare amănunțită a metodei urmate, dorința editorului a fost aceea de a oferi un text solid și maniabil, servind totodată ca amplificare și suplement al ediției Bodmeriene. Spre deosebire de principiile de prezentare a textului în colecția *Oxyrhynchus Papyri* (pagina din stînga cuprinde o transcriere diplomatică a textului, plus note paleografice; pagina din dreapta—un text accentuat

și o traducere sau note exegetice; în plus, fotografiile executate cu raze infraroșii), specificul colecției *Kleine Texte*, mai puțin pretențioasă dar mai practică, posedând indici bogați, care lipsesc la *Misumenos*, editată de E. G. Turner, se conformează destinației sale (für Vorlesungen und Übungen).

În aprecierea textului oferit de ediția de față nu vom face o separare netă între *Aspis* și *Samia*, intrucît criteriile editării lor au fost aceleași. La fiecare din punctele de plan se va face mențiunea pentru ambele piese în paralel. Introducerea, potrivit de întinsă (p. V—VIII) este echilibrată și sintetică. Pentru titlul alternativ pe care-l oferă Σαμία(ῆ) Κηδεία, *Alfinitas*), vezi și Μισούμενος/Θρασών[ιδης]. Manuscrisele utilizate de Austin (date la sigle în ordinea importanței și cea aproximativ cronologică, pentru *Aspis*: B și C, din același codice, sec. III e.n., F, sec. V e.n., cel mai complet fiind B; pentru *Samia*: B (cel mai complet) și B*, sec. III e.n., C, sec. IV—V e.n., O, sec. II e.n.) sînt relativ numeroase și se completează reciproc în mod fericit. Dispoziția pieselor selecției menandreice din codicele Bodmerian este următoarea: *Samia* (p. 1—18), *Dyscolos* (p. 19—39) și *Aspis* (p. 40—58).

După cum reiese din textul propus, starea în care s-au păstrat cele două piese ale ediției noastre variază pe parcursul lor. *Aspis* este mai bine păstrată la început: primele două acte (v. 1—390) sînt bine conservate, după fiecare apărînd mențiunea ΧΟΡΟΪ. Actul al III-lea, începînd de la 435 și pînă la 468 este lacunar, cu versurile mutilate. Actul al IV-lea începe după o lacună de cca 200 versuri, are versurile mutilate la început (mențiunea ΧΟΡΟΪ nu lipsește), actul al V-lea, v. 516 și urm., ca și al IV-lea, se prezintă lacunar, cu versurile mutilate la sfîrșit și o lacună de cca 90 versuri înainte de fine. Deci, calculînd, piesa cuprindea în forma originală mai puțin de sau cca 900 versuri, din care ediția Austin ne restituie 544 versuri (+5 frg. Insumînd cca 16 versuri). *Samia*, în schimb, este bine păstrată la sfîrșit. Prologul (v. 1—57) are o lacună în mijloc de cca 22 versuri și alta la sfîrșit de cca 28 versuri; actele I și II (v. 58—205) prezintă lacune importante de cca 21, 14 și resp. cca 28, 27 și 10 versuri. Ultimele trei acte (v. 206—735), începînd de la v. 252 oferă un text relativ bine și compact păstrat; după fiecare figurează mențiunea ΧΟΡΟΪ. Făcînd același calcul, piesa va fi avut deci în total cca 900 sau mai mult de 900 versuri, fiind aproximativ de lungimea comediei *Dyscolos*. Transcripția este cît se poate de exactă și îngrijită, cu foarte puține suplimente admise în text și omisiunea intenționată a nenumărate corectări și emendări, ceea ce corespunde intențiilor editorului (prefață, p. V). Cu toate că, așa cum s-a spus mai sus, pentru textul *Samiei* cel mai complet manuscris este B, în ceea ce privește adoptarea de lecțiuni apare clar că cel care oferă de mai multe ori soluția justă, preferată de Austin, în comparație cu B, B*, O și Apogr., este C (P. Cair. 23.227), spre exemplu dăm locurile mai importante: la v. 220, 355, 387, 547, 594, 606—611 (omise de B), 622, 650, 670, 682 etc. Dar și B, cîteodată, oferă soluții mai bune față de C, cum ar fi la 393, 548, 554 etc. Printre cei care au făcut numeroase restituiri, îndreptări, emendări însemnate în textul comediei *Aspis* (menționați scrupulos de Austin la aparatul critic) se cuvine să numărăm în primul rînd pe R. Kassel (o emendare simplă dar ingenioasă la v. 130). Dintre învățații de ale căror propuneri a profitat sau pe care li menționează în notele de subsol din *Samia*, mai des apar numele lui Jacques, Lloyd-Jones, Lefebvre și Kassel. Un exemplu de întregire strălucită acceptată de Austin și introdusă în text este și aceea a lui Handley la v. 698 ἐ[μ]αυτῶι παρ[α]λαβῶν σε παιδῖον, cf. 727 ταμνῶ B, corr. Handley τ'ἀμὰ πάνθ'.

Contribuția pur personală a editorului la stabilirea textului poate fi dedusă din numărul de corectări și suplamente, anonime în aparatul critic, dintre care unele fuseseră deja aduse în ediția Bodmeriană (prefață, p. VII). La v. 776 din *Aspis*, B oferea νοθεν, pe care Austin (fără a da în nota de subsol vreun nume) l-a corectat în νόθον. Este numai un exemplu de discreția cu care Austin introduce emendările proprii în text. În ceea ce urmează, dăm pe cele mai importante: 218 τισενδον B, τῶν ἐνδον (potrivit în context) Austin; 275 δῖμοι B, δῶι μοι Austin; 300 οὐκετ'ἄθουμειν B, οὐκ ἔστ'ἄθουμεῖν Austin; 347 ουλεγει B, ὁ λέγει

Austin; 350 ετισομεν B, ἐστὶ σῆι μὲν Austin. Un exemplu grăitor mai ales pentru gradul de cultură al copistului papyrusului B este la v. 341 φερωντιν, corectat de Austin în φρενῖτιν. În *Samia*, rectificări, restituiri și suplamente personale mai importante am putut remarca la: 75 παρελθων' αυτος B, παρελθόντ' αὐτόν; 160 și 161 finalul ambelor versuri εἰ ταῦτα συγχωρήσῃ ἡμῖν οὗτος. / (MO.) οὐκ ἄντερεῖ σοι· παρενοχλεῖν δ' ὁμῖν, πάτερ; de asemenea la v. 215–216 finalul ἐξ[α]φνης ἔχων și resp. πότερο[ν] εὖ φρονῶ; o remarcabilă reconstituire la începutul v. 316: spre deosebire de Jensen care citise în C οἰδαῖα· κριῶ și propusese greșit οἶδα γὰρ, Austin citește οὔταγαχρ și combină cu εἶδο.[B, reconstituind forma εἰδῶτα γ' ἀκριῶς; versurile 482 și începutul lui 483, prozaice și cu inversiuni în B, au fost restituite de Austin după criterii de metrică; 519 οσδιαραγησομ' ἴδων B, ὡς <σ' > ἴδων διαραγήσομ' Austin; 538 υπονωων B, ὑπενόουν Austin; 691 προαγεῖθι B, πρόαγε θάττον Austin; 720 καταθε B, κατὰθαλε restituit de Austin pe baza versului anterior, al cărui final este καταβαλεῖς; 728 τόμη B, ζώην Austin.

Pentru a decongestiona aparatul critic, editorul a omis observațiile referitoare la ortografie (acestea s-au dat în ediția princeps Bodmeriana) precum și confuziile de litere (prefață, p. VI). Notelor exegetice, ilustrative și interpretative, Austin le-a dat asemenea amplexor, încât acestea singure vor forma substanța unui volum separat care urmează să fie editat în aceeași colecție ca fascicolul al doilea al ediției (Kl. Texte 188 b). O observație: în explicațiile date de zeița ΤΥΧΗ cu privire la acțiune, există un vers în legătură cu Smicrines, care prezintă izbitoare similitudini cu caracterizarea lui Cnemon din *Dyscolos* (v. 30–31) și anume v. 121: καὶ ζῆι μονότροπος, γραῦν ἔχων διάκονον; dar similitudinea nu merge mai departe: acesta (Smicrines) βούλεται / ἔχειν ἅπαντα (119–120) și este un φιλόαργυρος (149). Desigur însă că editorul va aminti de aceasta la *Subsidia*.

Nu întâlnim în cele două piese dificultăți care să ducă la perplexitate, cum erau cele din *Sicyonius* privitoare la ordinea fragmentelor (o meritorie încercare mai veche de restabilire a acțiunii comediei *Samia* din fragmentele existente până atunci la E. Wüst, *Die Samia des Menandros*, Philologus, LXXVIII, 1923, p. 189–202). În schimb există alt gen de neajunsuri: lipsesc argumente metrice, didascaliiile, lista personajelor și titlul piesei. Prologul este rostit de zeița ΤΥΧΗ — personaj protetic — abia de la v. 97 (până la 148), după monologul lui Daos. Indicațiile privind decuparea replicilor sînt și ele destul de dificil de descurcat, raporturile dintre personaje nu sînt perfect clarificate. Dar scena, în ambele comedii, se petrece fără îndoială la Atena.

Modul de prezentare a textului — și este meritul tuturor celor care au contribuit la apariția acestor piese — ne permite să recunoaștem, sau să cunoaștem, și să gustăm specificul menandreic. Sînt în ambele comedii scene patetice, așa cum este în *Misumenos* scena în care Crateia își regăsește tatăl; sau povestiri ca aceea din *Misumenos* a întrevederii dintre Thrasionides și Demeas, care pot fi asemuite cu scene din *Sicyonius* și *Dyscolos*. De altfel, acțiunea scenică (ni se anunță în prefață, p. V) va fi pe scurt indicată în fasciculul al II-lea. Stilul și originalitatea acestor comedii, încadrate în ceea ce cunoaștem din Menandru, se văd dintr-o simplă lectură a textului propus de Austin. Astfel, distingem la v. 254–249 din *Aspis*: un loc comun paremiologic: τὸ τῆς τύχης / ἄδελγον· εὐφραίνεισθ' ὅν ἔξεστιν χρόνον. Piesa cuprinde citate din Euripide (v. 407, *Sthenoboeae*, cf. 424–426 și 432 = *Or.* 232), Eshil (v. 412–413, *Niobe*) și Karkinos (v. 416–418), folosite paratragic de către sclavul Daos care, o dată ce s-a pornit pe γνωμολογεῖν, nu se mai poate opri, aducînd ca autorități înșeși numele autorilor citați: ὁ Καρκίνος' φῆς' (417); Εὐριπίδου τοῦτ' ἐστὶ (427); structorul este trac, și se laudă cu bărbăția neamului său, pe frigieni (Daos este frigian) socotindu-i niște hermafrodiți, v. 242–243. Cînt privește pe geți, οἱ μὲν δὴ Γέται, / Ἀπολλων, ἀνδρεῖον τὸ χρῆμα· τοιγαροῦν / γέμουσιν οἱ μωλῶνες ἡμῶν κτλ. (v. 243–245). Pseudomedicul vorbește cu fonetism doric, v. 439. În relatarea lui Daos, la v. 60 se întâlnește ἡθορίζομεσθα cu desinență epică (folosită numai pentru comoditate metrică? mai curînd presupunem

efecte stilistice) și ἐδρύαζον οἱ πλεῖστοι, v. 48, în care βρύαζειν apare cu sens special, = μεθύειν. Citatele de mai sus din Euripide etc., autorii de stil sublim (la care pot fi adăugate versurile 325—326 *Samia*, în care Demeas citează un fragment, pentru noi absolut nou, din *Oedipus* al lui Euripide: ὦ πόλις μα Κεκροπίας χθονός, / ὦ ταναός αἰθέρ, ὦ!) nu sînt singulare la Menandru și, mai ales, nu sînt gratuite, ci utilizate „în scopul de a crea un efect comic” (cf. J. Łanowski, Κενὴ τραγωδία. *Menander on tragedy*, apud L'Année philol. XXXVIII, 1967, p. 163). De altfel, remarcăm în *Samia* mai multe aluzii mitologice și mitotragodice decît în alte piese ale lui Menandru, spre ex. v. 495—496 lamentație și invocație paratragodică ὦ πάνδεινον ἔργον· ὦ τὰ Τηρέως λέχη, / Οἰδῖπου τε καὶ Θυέστου καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ὅσα / κτλ.; vezi și v. 498—500 (Amyntor); 589—591 (Danae); 597 (Acrisios). Tot astfel, în *Samia* sînt date nominal, desigur parodic, exemple ilustre — e adevărat, într-un pasaj obscur: 603 Chaerephon, 606 Androcles. În fine, tot pe linia specificului menandreic, a originalității, monologul sclavului Parmeno din actul V (*Samia*, v. 641—657), în care acesta se bucură, prematur, că a scăpat de chelfănecală, este pur și simplu savuros, are relief și viață.

Ediția se încheie cu un *conspectus papyrorum* care prezintă, comparativ, pentru *Aspis*: P. Bodmer XXVI și PSI II 126 (Com. Flor.), iar pentru *Samia*: P. Bodmer XXV și P. Cair. 43 227 (Lefebvre²).

Am lăsat dinadins la urmă partea dintre text și *conspectus pap.* Îmbucurător la noile ediții este multiplicarea și diversificarea indicilor. Un exemplu eminent este tocmai ediția pieselor *Aspis* și *Samia*, a căror principală podoabă sînt indicii, de o varietate și utilitate deasupra oricărei critici. Amploarea lor se evidențiază din raportarea numărului de pagini afectat (p. 59—103) la întregul volum (105 pagini) și din diversitatea tipurilor: putem găsi aici indici de greșeli, indicații de replică, conjecturi și suplamente recent confirmate, nume proprii și, în fine, indici de cuvinte. Poate cel mai util, practic (original în orice caz) indice este primul: *Index mendorum et notabilium variorum* care întocmește un repertoriu amănunțit în 18 diviziuni pentru: confuzii de litere, litere adăugate în mod greșit sau greșit omise, dittografii, confuzia lui δε și τε etc. Așadar, un text clar, aparatul critic aerisit, indici neobișnuiți de metodici — iată, pe scurt, principalele merite ale ediției de față. De asemenea, pentru claritate este folosită o mare varietate de semne, spre exemplu cele însoțind indicația, dată cu majuscule, a personajelor, a căror justificare apare în prefață, p. VI—VII: /, ( ), [ ], < >, (?). În sfîrșit, latina prefeței și a comentariilor este elegantă.

Ce aduce nou Austin față de edițiile anterioare ale acelorași comedii? Mai întîi, verificarea surselor cu mijloace moderne. Pentru *Aspis* a putut lua, prin bunăvoința lui G. B. Pineider de la Bibl. Laurentiana, noi imagini fotografice. Pentru *Samia*, a cercetat P. Cair. cu raze infraroșii, izbutind să descopere încă lucruri noi. Inovații mai mărunte în ceea ce privește textul: punctele de sub literele ezitante nu au fost puse decît acolo unde nesiguranța afectează întregul cuvînt (pref., p. VI); la versurile mutilate (început sau sfîrșit) Austin indică expres, acolo unde este posibil, cifra literelor care lipsesc, spre ex. la *Aspis*, A. I, v. 1, indicația: c. 15 (= cca 15 litere lipsă). Cum s-a mai amintit, în prezentarea propriu-zisă a paginii, editorul a adoptat o soluție care ni se pare judicioasă: aceea de a însoți textul numai de un apart critic foarte epurat, deplasînd indicarea erorilor manuscrise și a schimbării replicilor la sfîrșit (*Indices*), iar partea de loci similes, amplă desigur, consacrînd-o unui întreg volum (*subsidia interpretationis*).

Rezervele noastre sînt minime și nu afectează substanța valoroasă a edificiului ediției. Așa, de exemplu, informațiile privind istoria descoperirii și descifrării textului se găsesc risipite în prefață și note; le-am fi dorit reunite într-o *singură* paragrafare. Lipsesc menționarea scenei în interiorul fiecărui act (totuși acestea pot fi deduse prin raportarea la schimbarea personajelor și din intervalul de un rînd pe care editorul a avut grijă să-l lase în text). Lipsesc date stihometrice și indicații metrice. Greșeli de tipar: *Praefatio* p. VI diarezes în loc de diaereses; p. 29 sigla la *Samia*: La Samienne, publiē (1).

Adaug citeva propuneri proprii de întregire. *Aspis*, v. 279 : .]εις σὲ μὲν λαβ[όν]τα ταυτ[. Pentru începutul versului s-ar putea propune δ']εις sau, mai plauzibil ni se pare a corijă în φ]ης. Versul 504 (ΚΛ.) οἱμοὶ τάλας· ὦ θεῶ' ἄν[, la care în aparatul critic nu se încearcă restaurări, credem că se poate parțial completa astfel : ἄν[ερ— — — sau, mai curînd, ἄν[θρωπε— — —, sprijinindu-l pe versul următor care începe ἀνθρωπέ μοι κακοδ[. *Samia*, v. 90]. ρ ἄθλιώτερον (mutilat la început). În nota de subsol se propune de către Austin, cu semnul întrebării, γαρ? Am putea opina pentru] ἄρ' ἄθλιώτερον (o lectură posibilă ar fi și ὥσπερ κτλ. În acest caz, versul următor 91, mutilat, ca și acesta, la început, pentru care nu este menționată nici o propunere, s-ar putea completa după cum urmează : ἔστιν γ' (sau δ') ἀ]πάντων ; οὐκ ἀπάγξομαι ταχύ ; față de] πάντων κτλ. din textul ediției. Versul 178]γειν (?) ὦ 'Ηράκλεις' s-ar putea întregi ἀ]γα]γεῖν κτλ. De asemenea, la versul 193 propunem ἴσως τάχ]α λιπ]η (numai dacă ἴσως τάχα se întilnește și cu conjunctivul ; de obicei este cu opt.) față de] ἀλλ]η pe care ni-l oferă textul. Pentru începutul versului 195, lăsat gol, fără propunere, în forma . . . ; (ΔΗ.) π]ριά-μενος. (ΠΑ.) ἀργύριον λαδὼν τρέχω noi propunem ἦκας ; (ΔΗ.) π]ριάμενος κτλ. bizuiți pe sfîrșitul versului anterior (ΠΑ.) καὶ μάγειρον ; πριάμενος. Finalul versului 250, foarte mutilat, .]α καὶ ar putea fi întregit, sub rezerva ipoteticului, în ἀλλ]α καὶ.

Difficil de spus ce este nou în privința textului de la data apariției ediției discutate, atît de recentă, totuși avem citeva indicii. În prefață (p. VIII) este semnalată proxima apariție în Yale Class. Studies a unui studiu — de care se pare că editorul nu s-a folosit — datorat prof. H. Lloyd-Jones : *Menander's „Samia” in the Light of the New Evidence*, iar pentru a ne pune la curent cu ultimele propuneri de conjecturi publicate în cursul tipăririi prezentei ediții, Austin a anexat un indice foarte prețios (III: Index coniecturarum et supplementorum nunc confirmatorum, p. 71—72). Așteptăm cu interes volumul complementar, *Subsidia interpretationis*.

Rezumînd, dispunem acum de o ediție sobră, ușor de minuit, lizibilă cu plăcere, clară, instrument de lucru care forțează admirația. Rezultat al unei colaborări de nume ilustre, ediția, cu numeroasele-i emendări și stabilirea unui text remarcabil, ne permite să măsurăm arta scenică, de conținut și stilistică a lui Menandru, reprezentînd un progres sensibil în redîntegrarea așteptată. Prin contribuții ca acestea, imaginea noastră despre luceafărul Comediei Noi se lărgește considerabil. Preoților tenacității — întregul nostru prinos de recunoștință.